

TRACTATS ESPIRITUALS D'ARNAU DE VILANOVA EN LA BIBLIOTECA DEL CARDENAL NICOLAU DE CUSA (1401-1464)*

per Josep PERARNAU

No sóc pas el primer a adonar-me que la biblioteca del cardenal Nicolau de Cusa, conservada al St.-Nikolaus-Spital de Bernkastel-Kues, a mig camí entre Trier (Trèveris) i Koblenz (Coblença), conté obres d'Arnau de Vilanova. Potser el primer a dir-ho fou Palémon Glorieux en el seu *Répertoire des maîtres en Théologie de Paris au XIIIe siècle*¹; després, en trobem una notícia escadussera en la introducció de Joaquim Carreras i Artau dins la seva edició de l'obra arnaldiana *Allocutio super significatione nominis tetragrammaton*² de l'any 1949; deu anys més tard, Manuel C. Díaz y Díaz, seguint Glorieux, donava referència al manuscrit 42 de Cusa en cinc fitxes d'obres arnaldianes del seu *Index scriptorum latinorum medii aevi hispanorum*³. Però ja l'esmentat Carreras i Artau sembla no haver

---

* Les abreviatures usades en aquest estudi són les següents:

CA = Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Les obres teològiques d'Arnau de Vilanova*, en «Homenatge a Antoni Rubió i Lluch. Miscel·lània d'estudis literaris, històrics i lingüístics», vol. II, Barcelona 1936, pp. 217-231.

Cod. Cus. = Volum manuscrit existent en la biblioteca de Nicolau de Cusa, conservada en el St.-Nikolaus-Spital de Bernkastel-Kues.

DD = Manuel C. DIAZ Y DIAZ, *Index scriptorum latinorum medii aevi Hispanorum*, Madrid 1959, pp. 328-344.

GL = Palémon GLORIEUX, *Repertoire des maîtres en Théologie de Paris au XIIIe siècle* (Études de Philosophie Médiévale XVII), Paris 1933, pp. 418-439.

Vat. lat. = Volum manuscrit del fons llatí de la Biblioteca Vaticana.

Vat. Borgh. = Volum manuscrit del fons Borghese, actualment a la Biblioteca Vaticana.

1. GL 426 i 428.

2. La «*Allocutio super tetragrammaton*» de Arnaldo de Vilanova, en *Sefarad* IX (1949) 76, nota 3.

3. DD 330, núm. 1615, 332-333, núms. 1629-1631; i 334, núm. 1643.

tingut notícia que a Cusa hi havia exemplars, de vegades més d'un, de moltes de les peces de l'epistolari d'Arnau de Vilanova, publicat per ell, exemplars que també desconeix Díaz y Díaz⁴. D'altra banda, malgrat les notícies esmentades, sembla que encara no ha entrat en la consciència dels estudiosos de Nicolau de Cusa l'existència de tractats arnaldians espirituals en la biblioteca d'aquell cardenal⁵. Per aquestes raons, sembla que no serà inútil de precisar tant com sigui possible la presència de l'Arnau espiritual entre els llibres del cardenal de Cusa. Donaré, doncs, la descripció dels dos manuscrits que han conservat textos arnaldians, faré les constatacions pertinents i em plantejaré, després, algunes preguntes que se'n dedueixen.

I. DESCRIPCIÓ DELS MANUSCRITS COD. CUS 42 I 54

Tots dos figuren en la descripció de J. Marx⁶ i, per això, em limitaré a oferir dades que aquell autor no esmenta.

Cod. Cus. 42

És un volum de 289 folis de paper; factici; la part que conté els

---

4. Joaquín CARRERAS ARTAU, *Del epistolario espiritual de Arnaldo de Vilanova*, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 79-94 i 391-406; i *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (Institut d'Estudis Catalans. Memòries de la secció Històrico-Arqueològica X), Barcelona 1950, 28 pp.

5. En aquest sentit, em sembla significatiu el fet que el recent estudi de Rudolf HAUBST, *Der junge Cusanus war im Jahre 1428 zu Handschriften-Studien in Paris*, en *Mitteilungen und Forschungsbeiträge der Cusanus-Gesellschaft* 14 (1980) 198-205, tot i recordar el contacte que Nicolau de Cusa tingué a París amb obres alquímiques en llengua provençal atribuïdes a Arnau de Vilanova, no fa cap referència a les obres autèntiques, i menys a les «espirituals» del nostre metge, presents en la seva biblioteca.

6. J. MARX, *Verzeichnis der Handschriften-Sammlung des Hospitals zu Cues bei Bernkastel a. Mosel*, Trier 1905, pp. 37-38 i 55-58; recordaré que, pel que fa al conjunt de les cartes del Cod. Cus. 54, Marx aventura la possibilitat que siguin d'un dominic: «Die Schrift ist von einem Dominikaner im Anfang des 14. Jhrh. verfasst...» (p. 56); el problema seguí preocupant almenys algun dels usuaris del manuscrit Cod. Cus. 42, car escrigué en l'exemplar del catàleg de Marx i en la pàgina corresponent als nostres tractats que el *Tractatus de tempore adventus antichristi* fou *verf. 1292 (ist f. 225rb)*, foli en el qual realment hi ha la frase «...ab adventu domini computamus m.cc.xcvij. annos». Pel que fa a la metodologia seguida en les dues descripcions, sigui'm permès de remetre al meu *Catàleg dels manuscrits catalans medievals de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic* (Studia, Textus, Subsidia III), Barcelona 1982, Introducció.

textos arnaldians és la tercera (ff. 194-252) de les quatre de què consta. Superfície de coberta: 297x220 mm.; de pàgina, 289x215 mm.; de caixa d'escriptura, 205x152 mm.; dos corondells, amb separació de 15 mm.; marc dels corondells, en sec; 52 línies al f. 194^b, 51 al f. 218^d i 46 al f. 219^a; resten en blanc les columnes segona, tercera i quarta del f. 252; després d'aquest, inicialment devia seguir un altre foli en blanc, ara perdut, car el darrer plec és coix, tal com veurem.

Aquesta part tercera del volum consta de cinc plecs:

a. Ff. 194-205 (sis fulls doblats); sense numeració de fulls a l'interior del plec; relligat reforçat amb franja de pergami entre els ff. 199-200; reclam.

b. Ff. 206-217 (també 6x2); al full quart del plec (f. 209^r), vestigi de numeració de fulls, potser una *d*; relligat també reforçat entre els ff. 211-212; reclam.

c. Ff. 218-229 (també 6x2); no resta numeració de fulls ni reclam; relligat com els anteriors entre els ff. 223-224.

d. Ff. 230-241; es repeteixen totes les característiques de l'anterior; el relligat, també reforçat, és entre els ff. 235-236.

e. Ff. 242-252; plec coix per manca de la segona meitat o foli del full primer o més extern del quadern; les altres característiques són com les dels dos plecs anteriors; el relligat és reforçat entre els ff. 247-248.

No hi ha cap numeració primitiva ni dels plecs ni dels folis de tot aquest conjunt, ni cap senyal de possessió anterior ni de compra o venda. Li correspon una de les dues filigranes indicades per Marx com a pròpies d'aquest volum, el castell amb torre d'homenatge (*Turm*),

Aquesta part del volum conté els tractats següents:

1. Ff. 194^a-201^b. *Incipit introductio in librum Joachym de semine scripturarum, que est de prophetis dormientibus siue de dormientum prophetijs. Inc: JN effectibus diuini secreti adeo mirabile sapiencie rete contextitur, quod si quis actento animo... Exp: ...ne quis auditor aut lector iudicet de predictis donec plene fuerit in omnibus eruditus. Explicit introductio in librum Joachim etc. Deo gracias.*

[ARNAU DE VILANOVA: *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum*].

GL bg; CA 2; DD 1614.

Ed. MANSELLI, en *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano* 63 (1951) 43-59.

2. Ff. 201^a-210^b. *Jncipit allocutio super significacione nominis Thetagramaton tam in lingua hebraica quam latina. Et super declaratione mysteriorum trinitatis euidentibus racionibus atque signis. Inc.: [P]luries affectaui, karissime pater, et semen illud hebraice lingue, quod zelus religionis fratris R. martini seminavit... Exp.: ...potestis maiora predictis adiungere ac eciam de ipsis clarius iudicare. Actum in sacro medullionis tercia die ante festum beate amatricis domini, Marie magdalene Anno eiusdem domini Millesimo ducentesimo Nonagesimo secundo. Explicit libr (!) de nomine thetagramaton.*

[ARNAU DE VILANOVA: *Allocutio super significacione nominis tetragrammaton*].

GL bh; CA 3; DD 1615.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Sefarad* IX (1949) 80-105; FINKE, *Aus den Tagen CXXVII-CXXIX* (fragments).

3. Ff. 210^b-217^d. *Jncipit alphabetum catholicorum ad Inclytum dominum Regem Aragonum pro filijs erudiendis in Elementis catolice fidej. A. FF. 210^c-216^d. Inc.: e s tu fidelis? Sum, domine. Quare dicis te esse fidelem? Quia habeo rectam fidem... Exp.: ...Te, ergo, deprecor ut me viuere facias et finire vitam ad gloriam tui. Qui viuus et regnas cum deo patre et in vnitate spiritus sancti, deus, per omnia secula seculorum Amen. B. Ff. 216^d-217^d. Inc.: [V]idetur michi quod sit presumptio et stulticia quia uos, qui estis pueri, studetis in sacra scriptura... Exp.: ...non sufficit deo seruire corde sed eciam necessarium est ut opere seruiamus ei. Explicit alphabetum catholicorum. Deo gracias.*

[ARNAU DE VILANOVA: *Alphabetum catholicorum cum appendice*].

GL bi; CA 4; DD 1629.

Ed. BURGER, en *Römische Quartalschrift (Geschichte)* XXI (1907) 173-197; PERARNAU, en *Anthologica Annua* 22-23 (1975-1976) 554-602 (tradució castellana medieval).

4. Ff. 218^a-219^c. *Jncipit tractatus de prudentia catholicorum scholarium. Inc.: [Q]ui indiget sapientia, postulet a deo, qui dat omnibus affluenter... Exp.: ...ardentes in amore diuino possunt usque ad summum inuisibilem et intelligibilem peruolare. Quod ille prestare dignetur, qui propter semet ipsum operatus est uniuersa Amen. Explicit tractatus de prudentia catholicorum scholarium deo gracias.*

[ARNAU DE VILANOVA: *Tractatus de prudentia catholicorum scholarium*].

Gl bj; CA 5; DD 1630.

Ed. GRAZIANO DI STA. TERESA, en *Divinitas* XI (1957) 829-844; MESINI, en *Apollinaris* LII (1979) 314-328.

5. Ff. 219^c-238^a. *Jncipit tractatus de tempore aduentus antichristi. Inc.: [f. 219^d]: [C]onstitui super uos speculatores. Audite uocem tube, Jere. vj...*

Exp.: ...concordat propheta Erithee babilonice de aduentu antichristi et assercio augustini xx.^o de ciuita. dei, etc. Explicit tractatus de tempore aduentus antichristi.

[ARNAU DE VILANOVA: *Tractatus de tempore aduentus antichristi*].

GL bk; CA 9; DD 1631.

Ed. FINKE, *Aus den Tagen CXXIX-XLIX* (fragments); POU I MARTÍ, *Visionarios, beguinos y fraticelos catalanes*, Vic 1930, 50-53 (fragments).

6. Ff. 238^a-249^b. *Jncipit tractatus de mysterio cymbalorum ecclesie ad priorem et monachos Scale dej. Inc.*: «[Q]Vi interrogant, interrogent in abela et sic proficient»... *Exp.*: ...misterium cymbalorum ecclesie, breuiter enodatum, ad cetros (!) deriuari. Explicit tractatus de misterio cymbalorum ecclesie. Deo gracias. Laudate deum in cimbali benesonantibus, laudate eum in cimbali iubilationis, omnis spiritus laudet dominum ihesum christum.

[ARNAU DE VILANOVA: *Tractatus de mysterio cymbalorum*].

GL bt; CA 9; DD 1643.

Ed. POU I MARTÍ, 53-55 (fragments).

7. Ff. 249^d-251^b. *Jncipit tractatus Epistolarum christinj (!) ad principes catolicos (!) et predones (!). Fratibus Ordinis predicatorum qui sunt parisius. Inc.*: [F. 250^a]: [S]Alus et pax uobis et abundancia caritatis a domino ihesu xpristo. Jnnatam quasi deuocionem qua puerilibus annis... *Exp.*: ...Jn omnibus tamen uestrarum oracionum suffragia tota deuocione postulo impertiri.

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad fratres ordinis praedicatorum Parisius*].

GL bu¹; CA 43; DD 1645.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 392-394.

8. F. 251^{b-d}. *Fratibus predicatoribus montispessulanj. Inc.*: a Rtificis eterni magnalia tanto periculosius humana subticet (?) creatura... *Exp.*: ...ministerium uestrum uoce sublimiori celebriter consummare.

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad fratres ordinis praedicatorum Montis Pessulani*].

GL bu²; CA 44; DD 1646.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 395.

9. Ff. 251^d-252^a. *Fratibus Minoribus parisius. Inc.*: [D]Eus, qui pluuiam serotinam ab antiquo promisit mittere seruis suis, promissi non immemor... *Exp.*: ...Michi quoque per uos accrescant spiritualium suffragiorum mumeru (!) largiora.

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad fratres minores Parisius*].

GL bu⁶; CA 45; DD 1647.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 395-396; POU I MARTÍ, 48-49, nota 4 (fragments).

10. F. 252^a. *Fratribus Minoribus Montispesulani. Inc.: [Q]Vamuis rerum opifex ad ymaginem sui formauerit hominem... Exp.: ...et ad terrenas glebas... (truncat).*

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad fratres minores Montis Pessulani*].
GL bu³; CA 46; DD 1647*.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 395-397; POU I MARTÍ, 48-49.

Lletra gòtica cursiva, amb tendència a augmentar la cursivitat. Malgrat el canvi de tinta del f. 244^a i l'evolució ja esmentada, el copista sembla únic i, creuria jo, alemany. Només hi ha notes completives del text, tant damunt la paraula corregida (p.e., al f. 216^c) com al marge (p.e., al f. 214^c). Títols i primera caplletra en tinta morada; han restat en blanc els espais per a les altres lletres capitals. El dataria de la primera meitat del s. XV, potser de cap a mitjan segle.

Cod. Cus 54

A diferència de l'anterior, la part arnaldiana no correspon, en aquest volum, a una unitat material, car els textos que ens interesen són escrits en els tres darrers folis d'un plec i en els sis primers del següent. Els dos plecs «arnaldians» són uniformement constituïts d'un full de pergami, quatre de paper i un altre de pergami, doblats; tenim, doncs, que els nostres textos són escrits en un seguici de folis que presenten aquesta ordenació: dos de paper, dos de pergami (el darrer d'un plec i el primer del següent), quatre de paper i un de pergami. Són els nou folis que van del 82 al 90. L'lur contingut és el següent.

1. Ff. 82^v-84^r. *Incipit Tractatus Epistolarum (.....) ad principes catholicos et precones. Fratribus ordinis predicatorum qui sunt parisius. Inc.: SALus et pax vobis et habundancia caritatis a domino Jhesu christo. Innatam quasi deuocionem que puerilibus annis... Exp.: ...In omnibus tamen vestrarum oracionum suffragia tota deuocione postulo impertiri.*

Vegeu les indicacions complementàries en el Cod. Cus. 42, núm. 7.

2. F. 84^r^v. *Ffratribus predicatoribus Montispessulani. Inc.: ARTificis eterni magnalia tanto periculosius subticet humana creatura... Exp.: ...misterium (!) vestrum voce sublimiori celebriter consumare.*

Vegeu les indicacions complementàries en el Cod. Cus. 42, núm. 8.

3. F. 84^v. *Ffratribus Minoribus parisius. Inc.: DEus, qui pluuiam sero-*

tinam ab antiquo promisit mittere seruis suis, promissi non immemor...
Exp.: ...michi quoque per uos accrescant spiritualium suffragiorum munera
 largiora.

Vegeu les indicacions complementàries en el Cod. Cus. 42, núm. 9.

4. Ff. 84^v-85^r. *Ffratribus Minoribus Montispevolani. Inc.*: Quamuis
 rerum opifex ad ymaginem sui formauerat hominem... *Exp.*: et a multitudine
 operancium inquitatem ipsorum gaudio caput tracidens (!) eorumdem.

Vegeu les indicacions complementàries en el Cod. Cus. 42, núm. 10.

5. Ff. 85^r-86^r. *Abbati et Conuentui sancti Victoris parisius. Inc.*: Splén-
 dor immaculate Religionis qui nunquam... *Exp.*: ...ac solamen fecit diuina
 clemencia tam mirabiliter quam misericorditer emanare.

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad abbatem et conuentum sancti Vic-
 toris Parisius*].

GL bu⁴; CA 47; DD 1648.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 397-399.

6. F. 86^{r-v}. *Ffratribus Vallis magne. Inc.*: Cum in thesauris altissimi
 gemmarum acruos inunerables (!) constet esse... *Exp.*: ...cuius tractatus
 exemplar vobis tradendum commisi presencium portitori.

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad fratres Vallis Magnae*].

GL bu⁷; CA 48; DD 1649.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 399.

7. Ff. 86^{r-v}88^r. *Dominis auxitano et Burdegalensi. Inc.*: Quauis in orbe
 toto religionis catholice sydera prelatorum... *Exp.*: ...mitto vobis per lato-
 rem presencium copiam operis supradicti.

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad episcopos Auxitanum et Burdega-
 lensem*].

GL bu⁸; CA 49; DD 1650.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 400-403.

8. F. 88^r. *Angelo Ecclesie Valentine. Inc.*: LJcet raptus apostoli propo-
 natur cunctis fidelibus in exemplum... *Exp.*: ...ut laudes eius in nouo mune-
 re summi patris satagunt innouare.

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad episcopum Valentinum*].

GL bu⁹; CA 50; DD 1651.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 403.

9. F. 88^{r-v}. *Angelo Ebredunensis Ecclesie. Inc.*: CREbra suauitatis aro-
 mata que longe diffusa... *Exp.*: ...in nouo beneficio salutaris nostro (!) pater-
 nitatis religio laudibus ipsius adiciat nouos cantus.

[ARNAU DE VILANOVA, *Epistola ad episcopum Ebredunensem*].

GL bu¹⁰; CA 51; DD 1652.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 403-404.

10. Ff. 88^v-89^r. *Angelo altisoDorensis ecclesie. Inc.: CElestis prouidencie lux eterna, que de immortalibus... Exp.: ...donec eterne pietati placuerit quod sacris vobiscum possim colloquijs gratulari.*

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad episcopum Autisiodorensem*].

GL bu¹¹; CA 52; DD 1653.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 404-405.

11. F. 89^{r-v}. *Inclito domino Regi Francorum. Inc.: Cum ad locum Vnde flumina exeunt, iuxta sacre scripture testimonium, reuertantur... Exp.: ...aliquando in solacium per ministerium offero presencium litterarum. Datum Janue .xv. kalendas decembris.*

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad Philippum, Francorum regem*].

GL bu⁵; CA 42; DD 1644.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 405-406.

12. Ff. 89^v90^r. *Inclito Domino Regi Aragonum. Inc.: Quia dedisti pro constanti quod diuine sapiencie papula (!) vos delectant... Exp.: ...nec tempora consignata fuerint oportuna.*

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad Iacobum, Aragonum regem*].

GL bu¹²; CA 53; DD 1654.

Ed. CARRERAS ARTAU, en *Estudios Franciscanos* 49 (1948) 406.

13. F. 90^{r-v}. *Bertholomee montanerij. Inc.: LItteras vestre caritatis accepi. Sed michi non fuit hactenus oportunum... Exp.: ...promptus sum quandocumque placuerit communicare liberaliter et letanter. Explicit.*

[ARNAU DE VILANOVA: *Epistola ad Bartholomaeam Montanerj*].

GL cn; CA 57; DD 1665.

Ed. J. CARRERAS ARTAU, *L'Epistolari d'Arnau de Vilanova* (Institut d'Estudis Catalans. Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica X), Barcelona 1950, pp. 26-27; A. DIEPGEN, *Arnald von Villanova als Politiker und Laientheologe*, Berlín i Leipzig 1909, pp. 100-102 (fragments).

La caixa d'escriptura, escrita a tota amplària, és de 238x138 mm.; marc fet a pressió; 40 línies al f. 83^r. Copista únic de tota la primera part del volum, la qual acaba ací (després, el mateix copista reprendrà a partir del f. 121^r). Lletra gòtica bastarda cursiva, amb algunes característiques que semblen típicament alemanyes (cf. els llaços de la *r* al f. 86^v, línia 9, al final). Lletres capitals en vermell, la primera amb una ornamentació mínima aprofitant la cua de la *S*, amb la mateixa tinta. Títols subratllats en vermell. Les majúscules són assenyalades amb una ratlla vermella damunt la lletra. Cap nota marginal ni mostra de correcció del text. Ultra l'assenyalat en el títol general, han restat tres altres espais en blanc (als ff. 82^v, lín. 28, i 88^v. lín. 2 i 14). La còpia em sembla datable de la primera meitat del

s. XV. La superfície de coberta és de 290x215 mm. i la de les pàgines de 278x208.

II. CONSTATAcions I PREGUNTES

La primera constatació és aquesta: si es confirma la meua impressió que tots dos reculls han estat copiats a Alemanya durant la primera meitat del s. XV, tenim a les mans la prova del fet que durant aquella època corrien i eren copiats a l'Imperi diversos reculls d'obres espirituals d'Arnau de Vilanova. Pel que fa a la diversitat de reculls, recordaré qu'el Cod. Cus. 42 presenta una estructura o un seguici d'obres idèntic al del tan conegut Vat. lat. 3824⁷. És doblement de doldre que el copista parés la seva feina al bell mig de la carta als framenors de Montpeller, car no sols ens ha privat de més textos, ans també de saber fins on arribava la identitat d'estructura entre el volum que li servia de mostra i el manuscrit vaticà esmentat. Ara, la constatació d'identitat s'ha de limitar a la part conservada a Bernkastel.

En canvi, el Cod. Cus. 54 només ens ha conservat un recull de cartes arnaldianes; no pas de totes, ans només d'aquelles que, en la tradició manuscrita, han arribat a constituir un cos i s'han tramès sota el títol unitari de *Tractatus epistolarum christi(a)ni*⁸. El fet que ací aquest recull no vagi acompanyat d'altres obres arnaldianes no ens permet de saber si en algun estadi de la transmissió literària anà entre d'altres tractats ni, per tant, si en aquell cas hipotètic el llibre anterior era el *De mysterio cimbolorum ecclesiae* i el posterior la *Philosophia catholica et divina*, tal com trobem en l'esmentat Vat. lat. 3824 i en el Vat. Borgh. 205. Però si sobre aquest extrem el

---

7. Una llista detallada i raonada de les peces d'aquest volum es troba en Heinrich FINKE, *Aus den Tagen Bonifaz VIII. Funde und Forschungen (Vorreformationsgeschichtliche Forschungen II)*, Münster 1902, pp. cxvij-cxxvij; Marcelino MENÉNDEZ Y PELAYO, *Historia de los heterodoxos españoles*. Edición preparada por D. Enrique SÁNCHEZ REYES. Vol. II (Edición Nacional de las Obras Completas de Menéndez y Pelayo XXXVI), Santander 1947, p. 263, nota 1, dona la llista dels títols.

8. Aquest títol ja es troba en Vat. Borgh. 205, f. 63^r (vegeu Anneliese MAIER, *Handschriftliches zu Arnaldus de Villanova und Petrus Johannis Olivi*, en *Analecta Sacra Tarraconensia XXI* [1948] 53-74, en particular p. 55); també en el Vat. lat. 3824, f. 98^b, però amb la variant *christianarum*, segons la lectura de Joaquim Carreras i Artau en *Del Epistolario* (cit. nota 4), 392; el del Cod. Cus. 42, f. 249^d coincideix amb el del Vat. Borgh.

Cod. Cus. 54 no ens innova de res, la seva aportació és prou interessant sota un altre punt de vista: el *Tractatus epistolarum christi(a)ni* no conté només les dotze lletres del Vat. lat. 3824, ans les tretze del Vat. Borgh. 205, car, igual que aquest, aplega en el recull l'adreçada a Bartomeua Montaner, que aquell col·loca fora. Si tenim en compte que el Borgh. 205 és datat l'any 1301-1302 i el Vat. lat. 3824 l'any 1305, pensarem que la tradició textual que ha desembocat en el Cod. Cus. 54 és la més primitiva. Però mirem de precisar, bo i comparant el volum cusà amb el Borgh. 205; en tots dos és idèntic l'ordre de les sis primeres cartes; però, a partir de la setena, les dues llistes són les següents:

Vat. Borgh. 205	Cod. Cus. 54
7. Angelo Eccl. Valentinae	7. Dom. Auxitan. et Burdegalen.
8. Ang. Ebredunensis Eccl.	8. Angelo Ecclesiae Valentinae.
9. Ang. Altisidorens. Eccl.	9. Angelo Ebredunensis Eccles.
10. Domino Regi Aragonum	10. Angelo Altisidorensis Eccl.
11. Dominis Auxitan. et Bur-	11. Inclito dom. Regi Francorum.
12. Bartholomaeae Montanerii	12. Inclito dom. Regi Aragonum.
13. Inclito dom. Regi Francor.	13. Bartholomaeae Montanerii.

Tinc la impressió que les dues llistes són eloqüents: la del Borgh. 205 seria la primitiva, la que recollí les cartes tal com eixiren de la ploma d'Arnau de Vilanova entorn del mes d'octubre de 1301, amb la inclusió de l'adreçada a Bartomeua Montaner perquè seria contemporània; la del Cod. Cus. 54 és clarament reelaborada, a fi de posar les coses d'acord amb llur ordre jeràrquic; per això, la carta adreçada conjuntament als dos arquebisbes salta del lloc onzè al setè, abans de les tres dirigides a bisbes en particular; per això, el rei de França puja del lloc tretzè a l'onzè, abans del d'Aragó, però aquest esdevé *inclitus* com l'altre (qualificació que es conserva en el Vat. lat. 3824); per la mateixa raó, Bartomeua Montaner passa a ocupar el darrer lloc de la llista (abans d'ésser-ne foragitada en el Vat. lat. 3824 segurament pel fet que, a diferència de les altres dotze, la lletra adreçada a ella no acompanyava un exemplar del *De mysterio cimbalarum ecclesiae*).

Per tot el que acabem de dir sembla justificada l'afirmació que, durant la primera meitat del s. XV, era possible (potser normal i tot) de copiar a Alemanya conjunts d'escrits espirituals d'Arnau de

Vilanova pertanyents a diverses tradicions textuais i literàries⁹. I que dos d'aquests conjunts de tradició diversa anaren a parar a mans (o a la biblioteca personal) del cardenal Nicolau de Cusa.

Encara és possible de fer una altra constatació: la manca absoluta de notes afegides per l'usuari en els dos manuscrits cusans als quals ens hem referit, ens obliga a afirmar que no consta que Nicolau de Cusa fes ús d'aquesta literatura arnaldiana; tampoc no consta que se'n servís qualsevol possible posseïdor o usuari anterior a l'esmentat cardenal.

A partir d'ací comencen les preguntes. La primera em sembla la de si Nicolau de Cusa sabia de qui eren aquells tractats que en els seus volums se li presentaven com a anònims i, per això mateix, com a obra d'un autor la paternitat del qual era assenyat d'amagar. La segona és emparentada amb l'anterior: quina era la mena d'interès que dugué el cardenal esmentat a la possessió d'aquests tractats: un interès genèric de bibliòfil, sempre amatent a enriquir la pròpia biblioteca amb obres que no hi figuren, o un altre de més específic envers l'autor o el contingut de tals escrits. La tercera es relaciona amb el possible ús i, atesa la manca de notes marginals a la qual ja ens hem referit, sembla que s'ha de plantejar en el sentit de si en l'obra de Nicolau de Cusa pot hom descobrir algun pas que, de forma positiva o negativa, manifesti algun tipus d'influència d'aquests (o d'altres) escrits arnaldians en el pensament del Cusà.

Esperem que investigacions posteriors ens hi donaran resposta.

Josep PERARNAU
Diputació, 231
BARCELONA -7

12 de març de 1981

---

9. La comparació dels títols i dels fragments inicials i finals de les cartes presents en els dos manuscrits cusans demostra la diferència de tradició literària. Pel que fa a la qualitat dels textos cusans, donaré la mostra següent, tret de la introducció al *De prudentia catholicorum scholarium*; el text base és el del Vat. lat. 3824, f. 43^{c-d}, publicat per Graziano di Sta. Teresa en *Divinitas* XI (1957) 829; les variants del Cod. Cus. 42, f. 218ª són escrites en lletra cursiva entre parèntesi i s'ha d'entendre que la paraula escrita d'aquesta manera substitueix en el manuscrit cusà la immediatament anterior: «Et ad spem optinendi corroborandam, statim subiungit circumstancias doctoris (*doctorum*), quibus confidere possunt quod optinebunt. Nam dator (*doctor*) est universalis: et ideo dicit *dat omnibus*. Est etiam abundans, et ideo dicit *affluenter*, quasi dicat non parce vel (*sed*) *diminute*, sed ad copiam vel abundantiam (*habundanciam*), quoniam exuberat in eo sapientia.»

Summary

A description of Volumes Cod. Cus. 42 and Cod. Cus. 54 belonging to the library of Cardinal Nicholas of Cusa (1401-1464), conserved in Benkastel-Kues, Western Germany. The article includes detailed references to the spiritual works of Arnau de Vilanova contained in each volume. The comparative study between the collections shows that copies belonging to diverse textual traditions existed in Germany during the first half of the 15th century. Some questions are posed as to the use that Cardinal of Cusa could have made of these texts.